International Scientific and Practical Conference Samarkand Institute of Economics and Service
Vol. 1 Issue 1 | pp. 191-194 **| ISSN:** XXXX-XXXX
Available online @ https://globalconf.net/index.php/samisi

Article

The Main Stages of the History of Regional Economic Development and the Formation of Industrial Potential in Turtkul District

Allabergenova Rushana O'rinboy qizi*[1]

1. Independent researcher, Karakalpak State University, Lecturer, Tashkent University of Humanities
* Correspondence: rushanaallabergenova09.10.96@gmail.com

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of the historical and economic development stages of the Turtkul district, one of the oldest and largest socio-economic centers of the Republic of Karakalpakstan. Based on archival and historical-statistical sources, the study highlights the formation processes of trade relations, early processing and industrial enterprises, transport-logistics, and communal infrastructure in the region from the late 19th century (the Petro-Alexandrovsk period) to the end of the 20th century. Furthermore, drawing upon historical experience, scientific and practical recommendations for implementing 'green economy' principles in the region today are formulated.

Keywords: regional economy, macroeconomic stability, industrial production, trade infrastructure, agro-industrial complex, Turtkul, historical-economic analysis, green economy.

Citation: Qizi, A. R. O. The Main Stages of the History of Regional Economic Development and the Formation of Industrial Potential in Turtkul District. International Scientific and Practical Conference Samarkand Institute of Economics and Service 2026, 1(1), 191-194.

Received: 12th Aug 2026
Revised: 26th Sept 2026
Accepted: 8th Oct 2026
Published: 21th Nov 2026

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license (https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

1. Introduction

Mamlakatimizda barqaror iqtisodiy o‘sish sur’atlarini ta’minlash, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish va «yashil iqtisodiyot» modeliga bosqichma-bosqich o‘tish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biridir. Har qanday hududning bugungi makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlash va istiqbolli rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda uning tarixiy-iqtisodiy taraqqiyot bosqichlarini chuqur o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Amudaryoning o‘ng sohilida joylashgan To‘rtko‘l tumani (tarixiy nomi Petro-Aleksandrovsk) nafaqat Qoraqalpog‘istonning birinchi poytaxti sifatida siyosiy-ma’muriy markaz, balki qadimdan quyi Amudaryo havzasidagi yirik savdo-sotiq, hunarmandchilik, sug‘orma dehqonchilik va sanoat hududi sifatida alohida o‘rin tutib kelgan. Qadimgi Xorazm vohasining muhim chorrahasida joylashganligi ushbu hududning asrlar davomida xalqaro karvon yo‘llari va mintaqaviy iqtisodiy aloqalar tizimida faol ishtirok etishini ta’minlagan.

Tadqiqotning maqsadi — arxiv hujjatlari, tarixiy-o‘lkashunoslik va statistik manbalar asosida To‘rtko‘l tumanida savdo munosabatlari, sanoat korxonalari, agrar tarmoq hamda ijtimoiy-kommunal infratuzilmaning shakllanish dinamikasini ilmiy tahlil qilish va zamonaviy sharoitda hududni barqaror rivojlantirish yo‘llarini asoslab berishdan iborat.

2. Materials and Methods

Ushbu ilmiy maqolani tayyorlash jarayonida tarixiy-qiyosiy tahlil, statistik guruhlash, tizimli yondashuv, induksiya va deduksiya usullaridan keng foydalanildi. Tadqiqotning axborot bazasini O‘zbekiston Respublikasi Davlat arxiv fondlari ma’lumotlari hamda H. Rahmonov va K. Nurjonovlarning To‘rtko‘l shahri tarixiga oid fundamental tadqiqotlarida keltirilgan rasmiy statistik ko‘rsatkichlar tashkil etadi.

3. Results and Discussion

1. Qadimgi davr va XIX asr oxiri – XX asr boshlarida hududiy savdo hamda dastlabki sanoatning shakllanishi: Tarixiy va arxeologik manbalar tahlili shuni ko‘rsatadiki, To‘rtko‘l hududi antik davrlardan (Kushon imperiyasi davri, miloddan avvalgi II–I asrlar) boshlab yuksak rivojlangan sug‘orma dehqonchilik va shaharsozlik madaniyatiga ega bo‘lgan. Xususan, hududda joylashgan Tuproq qal’a, Guldursun, Qo‘yqirilgan qal’a, Odamli qal’a kabi o‘nlab qadimiy qal’alar nafaqat mudofaa istehkomlari, balki hunarmandchilik va ichki savdo markazlari vazifasini bajargan. IX–X asrlarda yashagan arab sayyohi Istaxriy o‘z asarlarida G‘arabxashna (hozirgi Sho‘raxon) qal’asini Jayhun (Amudaryo) daryosining o‘ng sohilidagi ko‘rkam va gavjum savdo shahri sifatida ta’riflagan.

Mintaqaning yangi davr iqtisodiy geografiyasidagi tub burilish 1873-yil avgust oyida Amudaryo bo‘limi markazi sifatida Petro-Aleksandrovsk (hozirgi To‘rtko‘l) shahriga asos solinishi bilan bog‘liq. Tarixiy hujjatlarga ko‘ra, shahar qurilishi uchun Sho‘raxon bekligiga qarashli Matniyoz devonbegi va Ullibog‘ qishlog‘i hududidan jami 3227 tanob yer maydoni ajratilgan (shundan 200 hovli va 3095 tanob yer yangi shahar va garnizon uchun berilgan). Qisqa vaqt ichida qat’iy shaharsozlik rejasi asosida ma’muriy binolar bilan birga dastlabki iqtisodiy infratuzilma ham barpo etila boshlandi:

• Savdo infratuzilmasi: Shaharning markaziy qismida joylashgan va mahalliy aholi tilida «Alleyka» deb atalgan hududda zamonaviy savdo rastalari hamda yirik universal magazin ishga tushirildi. Bu esa qo‘shni Xiva xonligi va Buxoro amirligi savdogarlari bilan doimiy tovar ayirboshlash aloqalarining yo‘lga qo‘yilishiga zamin yaratdi.

• Dastlabki sanoat korxonalari: Qurilish va aholi ehtiyojlarini qondirish maqsadida mahalliy xomashyo negizida dastlabki ishlab chiqarish quvvatlari — g‘isht zavodi, pivo zavodi hamda yog‘-sovun zavodlari qurilib, ishga tushirildi. Shuningdek, shaharda kichik ustaxonalar, tegirmonlar, bosmaxona, dorixona, pochta va telegraf xizmatlari tashkil etildi.

• Agrar salohiyat: Hududning unumdor tuproqlari va rivojlangan irrigatsiya tarmoqlari (ariqlar) dehqonchilik va bog‘dorchilikning rivojlanishiga xizmat qildi. To‘rtko‘l o‘zining serhosil ekin maydonlari, mevazor bog‘lari, jahon bozorida yuqori baholangan qorako‘l terilari, bedov otlari va tuyachilik tarmog‘i bilan mintaqada alohida ajralib turgan. Biroq, XIX asr oxiri va XX asr boshlarida mustamlakachilik ma’muriyatining og‘ir soliq siyosati hamda tabiiy ofatlar mahalliy iqtisodiyotga jiddiy salbiy ta’sir ko‘rsatgan. Arxiv ma’lumotlariga ko‘ra, 1881–1882 va 1890–1892-yillardagi ocharchilik, shuningdek, 1904-yil yanvar oyida yuz bergan kuchli muz toshqini oqibatida birgina Sho‘raxon uchastkasida 175 xonadon, 85 uy va zaxiradagi 250 pud paxta xomashyosi suv ostida qolib, aholiga katta moddiy zarar yetkazgan. Shunga qaramay, mehnatkash aholining asriy dehqonchilik madaniyati tufayli hudud o‘zining iqtisodiy salohiyatini tiklab borgan.

2. XX asr oxirida To‘rtko‘l tumanining makroiqtisodiy va sanoat ko‘rsatkichlari tahlili: XX asr davomida hududda irrigatsiya tizimlarining modernizatsiya qilinishi, yangi yerlarning o‘zlashtirilishi va sanoatlashtirish jarayonlari natijasida To‘rtko‘l ko‘p tarmoqli iqtisodiyotga ega yirik hududiy birlikka aylandi. Mustaqillikning dastlabki yillariga kelib (1993-yil 1-yanvar holatiga ko‘ra) tumanda shakllangan ijtimoiy-iqtisodiy potensialni H. Rahmonov va K. Nurjonovlar tomonidan jamlangan rasmiy statistik ma’lumotlar orqali yaqqol baholash mumkin (1-jadvalga qarang).

T/r	Ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar nomi	Miqdori / Hajmi (1993-yil holatiga)
1.	Jami aholi soni (shundan shaharda / qishloqda)	138 304 kishi (44 100 / 90 204 kishi)
2.	Umumiy yer maydoni (To‘rtko‘l shahri)	1 340 gektar (ko‘chalar soni — 200 ta)
3.	Savdo-sotiq do‘konlari soni (sanoat / oziq-ovqat)	124 ta (40 ta / 23 ta va boshqalar)
4.	Umumiy tovaroborot hajmi	3 110 999,9 so‘m
5.	Sanoat mollari ishlab chiqarish hajmi	737,7 mln. so‘m
6.	Xalq iste’mol mollari ishlab chiqarish hajmi	55,8 mln. so‘m
7.	Transportda yuk tashish hajmi va daromadi	123,2 ming tonna / 21 749,3 so‘m
8.	Aloqa va telekommunikatsiya tarmog‘i	5 ta aloqa bo‘limi, 1 ta ATS, 4 156 ta telefon
9.	Kommunal va energetika infratuzilmasi	113 km asfalt yo‘l, 95% gazlashtirish, 130,6 km elektr liniyasi, 50,8 km vodoprovod
10.	Maishiy xizmat ko‘rsatish shoxobchalari	134 ta
11.	Ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalari	12 ta maktab (10 423 o‘quvchi), 1120 o‘rinli kasalxona, 3 ta dorixona

1. *Rahmonov H., Nurjonov K. «To‘rtko‘l». — Urganch, 1993. — 58–59-betlar*

1-jadval ma’lumotlarining tahlili quyidagi muhim iqtisodiy xulosalarni chiqarish imkonini beradi:

• Agrosanoat ixtisoslashuvi: Aholining 65,2 foizi (90 204 kishi) qishloq joylarda istiqomat qilgani hudud iqtisodiyotida qishloq xo‘jaligi va uni qayta ishlash sanoati yetakchi o‘rin tutganini ko‘rsatadi. Tumanda paxta tozalash zavodi, yirik to‘qimachilik fabrikasi, xo‘jalik mollari zavodi kabi sanoat korxonalari faoliyat yuritib, 737,7 mln. so‘mlik sanoat mahsulotlari ishlab chiqargan.

• Transport-logistika salohiyati: Tumanda zamonaviy aviakorxona va 4 ta yirik avtoparkning mavjudligi hamda bir yilda 123,2 ming tonna yuk tash.ilgani To‘rtko‘lning nafaqat Qoraqalpog‘iston, balki qo‘shni Xorazm va Buxoro viloyatlari bilan iqtisodiy integratsiyasida muhim bo‘g‘in bo‘lganini tasdiqlaydi.

• Ijtimoiy-kommunal barqarorlik: Aholi punktlarining 95 foizi tabiiy gaz bilan ta’minlangani, 41 ta podstansiya va 130,6 km elektr tarmoqlarining barpo etilgani kichik biznes va sanoat korxonalarining uzluksiz ishlashi uchun mustahkam energetik baza yaratgan.

4. Conclusion

O‘tkazilgan tarixiy-iqtisodiy tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, To‘rtko‘l tumani XIX asr oxiridagi kichik hunarmandchilik va savdo rastalaridan zamonaviy ko‘p tarmoqli agrosanoat, transport va xizmat ko‘rsatish markazigacha bo‘lgan izchil evolyutsion taraqqiyot yo‘lini bosib o‘tdi. Hudud iqtisodiyotining barqaror o‘sishini ta’minlagan asosiy omillar — bu qulay geografik joylashuv, unumdor yer-suv resurslari, qayta ishlash sanoati hamda rivojlangan savdo-logistika tarmog‘idir.

Bugungi kunda O‘zbekistonda «yashil iqtisodiyot»ga o‘tish va hududlarni barqaror rivojlantirish strategiyasi doirasida To‘rtko‘l tumanining tarixiy tajribasi va mavjud resurslaridan kelib chiqib, quyidagi ilmiy-amaliy takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

1. Agrosanoat klasterlarini «yashil» texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish: Tarixan shakllangan paxtachilik va to‘qimachilik sanoati korxonalarida suvni tejovchi texnologiyalarni joriy etish, ishlab chiqarish quvvatlarini quyosh energiyasi (qayta tiklanuvchi energiya manbalari) bilan ta’minlash orqali mahsulot tannarxini pasaytirish va ekologik barqarorlikka erishish.

2. Transport-logistika va raqamli savdo xabini rivojlantirish: To‘rtko‘lning tarixiy savdo chorrahasi sifatidagi geografik ustunligidan foydalanib, hududda zamonaviy «yashil» logistika markazlari va elektron tijorat infratuzilmasini kengaytirish.

3. Ekoturizm va tarixiy-madaniy turizm iqtisodiyotini shakllantirish: Tuman hududidagi antik va o‘rta asrlarga oid Tuproq qal’a, Guldursun, Qo‘yqirilgan qal’a kabi noyob arxeologik yodgorliklar atrofida ekologik toza turizm infratuzilmasini yaratish orqali xizmatlar sohasi ulushini va mahalliy byudjet daromadlarini oshirish.

REFERENCES

[1] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi «2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-436-son qarori.

[2] Rahmonov H., Nurjonov K. To‘rtko‘l (Qoraqalpog‘iston Respublikasining birinchi poytaxti Petro-Aleksandrovsk — To‘rtko‘l shahriga asos solinganligining 120 yilligiga bag‘ishlanadi). — Urganch, 1993. — 64 b.

[3] Итина М.А. *Древности Южного Хорезма* — Moskva: Nauka, 1991. — 13-bet.

[4] O‘zbekiston Respublikasi Davlat arxiv fondlari ma’lumotlari (Fond 3, delo 264).

[5] Qoraqalpog‘iston Respublikasi Statistika boshqarmasi ochiq ma’lumotlari va hududiy rivojlanish hisobotlari.